

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 336.1

Яценко Наталя Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку та фінансів

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Yatsenko Natalia

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostohradskyi National University

Глухова Валентина Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,

завідувачка кафедри обліку та фінансів

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Glukhova Valentyna

PhD in Economics, Associate Professor,

Head of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostohradskyi National University

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В

УКРАИНЕ

THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE

Анотація. В умовах воєнного стану економіка України характеризується найбільшим падінням ВВП за роки незалежності, величезними втрати активів та доходів від експорту, безпрецедентними енергетичною та демографічною кризою. Такий стан економіки вимагає застосування дієвого механізму, здатного впливати на стабілізацію

економічної ситуації в країні і таким механізмом є фінансовий контроль. Фінансовому контролю належить важлива роль у створенні умов для фінансової стабільності країни та можливості розвитку бізнесу. Крім того, саме фінансовий контроль є основним джерелом інформації про дійсний фінансовий стан країни, окремого господарюючого суб'єкта, резерви діяльності та про можливі випадки шахрайства.

На сьогоднішній день в Україні існує велика кількість органів державного нагляду (контролю), які мають повноваження проводити перевірки суб'єктів господарювання у межах своєї компетенції, наразі в нашій державі існує 43 контролюючих органи типу центрального органу та обласних державних адміністрацій, й ще 413 контролюючих органа типу територіальних [1]. Таке зростання суб'єктів контролю спричинило певні проблеми у визначеності термінів в законодавстві та ототожнюванні окремих понять тощо. При цьому гостро постало питання уточнення теоретичної бази фінансового контролю. Тому в статті розкрито основні теоретичні аспекти фінансового контролю. Показано місце, роль фінансового контролю у системі контролю, досліджено дефініції «контроль», «фінансовий контроль».

Авторами проведено дослідження існуючих наукових праць вітчизняних науковців, які досліджували актуальні питання пов'язанні з фінансовим контролем. Також авторами зроблені висновки, що сьогодні не існує повного і чіткого визначення дефініції «фінансовий контроль», що погіршує процес ефективного управління публічними ресурсами і має негативний вплив на соціально-економічний стан України та запропоновано шляхи усунення визначених проблем.

Ключові слова: *контроль, перевірка, державний контроль, фінансовий контроль.*

Аннотация. В условиях военного положения экономика Украины характеризуется наибольшим падением ВВП за годы независимости, огромными потерями активов и доходов от экспорта, беспрецедентными энергетическим и демографическим кризисом.

Такое состояние экономики требует применения действенного механизма, способного влиять на стабилизацию экономической ситуации в стране и таким механизмом является финансовый контроль. Финансовому контролю принадлежит важная роль в создании условий для финансовой устойчивости страны и возможности развития бизнеса. Кроме того, именно финансовый контроль является основным источником информации о действительном финансовом состоянии страны, отдельного хозяйствующего субъекта, резервах деятельности и возможных случаях мошенничества.

На сегодняшний день в Украине существует большое количество органов государственного надзора (контроля), которые имеют полномочия проводить проверки субъектов хозяйствования в пределах своей компетенции, сейчас в нашем государстве существует 43 контролирующих органа типа центрального органа и областных государственных администраций и еще 413 контролирующих органа. типа территориальных [1]. Такой рост субъектов контроля вызвал определенные проблемы в определении терминов в законодательстве и отождествлении отдельных понятий и т.п. При этом остро встал вопрос уточнения теоретической базы финансового контроля. Поэтому в статье раскрыты основные теоретические аспекты финансового контроля. Показано место, роль финансового контроля в системе контроля, исследованы дефиниции «контроль», «финансовый контроль».

Авторами проведены исследования существующих научных работ отечественных ученых, которые исследовали актуальные вопросы по финансовому контролю. Также авторами сделаны выводы, что сегодня

нет полного и четкого определения дефиниции «финансовый контроль», что ухудшает процесс эффективного управления публичными ресурсами и оказывает негативное влияние на социально-экономическое состояние Украины и предложены пути устранения определенных проблем.

Ключевые слова: *контроль, проверка, государственный контроль, финансовый контроль.*

Summary. *In the conditions of martial law, the economy of Ukraine is characterized by the biggest drop in GDP since the years of independence, huge loss of assets and income from exports, unprecedented energy and demographic crisis.*

Such a state of the economy requires the use of an effective mechanism capable of influencing the stabilization of the economic situation in the country, and such a mechanism is financial control. Financial control has an important role in creating conditions for the financial stability of the country and the possibility of business development. In addition, it is financial control that is the main source of information about the actual financial condition of the country, individual enterprises, activity reserves and about possible cases of fraud.

To date, there is a large number of state supervision (control) bodies in Ukraine, which have the authority to conduct inspections of economic entities within their competence, currently in our country there are 43 control bodies of the type of central body and regional state administrations, and another 413 control bodies type of territorial [1]. This growth of subjects of control has caused certain problems in the definition of terms in legislation and the identification of certain concepts, etc. At the same time, the issue of clarifying the theoretical basis of financial control has become acute. Therefore, the main theoretical aspects of financial control are disclosed in the article. The place and role of financial control in the control system is shown, the definitions of "control", "financial control" are studied.

The authors conducted a study of the existing scientific works of domestic scientists who investigated topical issues related to financial control. The authors also concluded that today there is no complete and clear definition of the definition of "financial control", which worsens the process of effective management of public resources and has a negative impact on the socio-economic state of Ukraine, and suggested ways to eliminate the identified problems.

Key words: *control, inspection, state control, financial control.*

Постановка проблеми. Економіка України в умовах воєнного стану характеризується: масштабним структурним шоком для економіки України, одним із наслідків якого стала втрата державним бюджетом значної частини надходжень у вигляді податків та митних платежів, суттєвою зміною структури попиту та виробництва, втратою ринків збуту, втратою персоналу. За таких умов виникає гостра потреба в дієвому важелі, здатному вплинути на стабілізацію економічної ситуації в країні. Таким важливим інструментом публічного управління, що дає змогу досягти виконання завдань, які стоять перед економікою України в умовах воєнного стану і зменшити ризики помилок та корупційних ризиків, є державний фінансовий контроль, який здійснюється від імені держави спеціально створеними органами державного фінансового контролю. Відомо, що фінансовий контроль є обов'язковим елементом економіки будь-якої країни, при цьому у залежності від специфіки державного управління в певній країні, фінансовий контроль також змінює власні властивості.

Фінансовий контроль в Україні немає примусового характеру, керівництво господарюючих суб'єктів усвідомлює необхідність контролю і за власною ініціативою здійснює контрольні заходи на власних підприємствах. Це сприяло виникненню великої кількості нових форм фінансового контролю та поширення його суб'єктів. При цьому актуальним стало питання уточнення теоретичних аспектів фінансового контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади фінансового контролю знайшли своє відображення в працях багатьох вітчизняних вчених, таких як: [2; 4; 3; 6; 10; 14] та інших. Незважаючи на наявні наукові дослідження з питань фінансового контролю в сучасних умовах, існують питання ще залишаються дискусійними та невирішеними, а отже потребують подальшого доопрацювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження концептуальних підходів до визначення фінансового контролю та визначення авторської дефініції «фінансовий контроль», з'ясування особливих ознак фінансового контролю, визначення умов підвищення ефективності контрольних заходів органів фінансового контролю.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий контроль здійснюється в установленому законодавством порядку всією системою органів державної влади та місцевого самоврядування, в тому числі спеціальними контролюючими органами.

Фінансовий контроль забезпечує законність у фінансовій і господарській діяльності. Він є одним із засобів попередження безгосподарності, виявлення фактів зловживань, марнотратства. Від дієвості фінансового контролю, в значному ступені залежить ефективність роботи органів управління і ефективність суспільного виробництва. Тому його призначення повинно відповідати задачам самого управління. Як частина соціального управління державний контроль реалізується в формі спостереження за діяльністю підконтрольного об'єкта, яка має узгоджуватися із розпорядженнями (нормативами); його загальною метою є виявлення результатів регуляторного впливу суб'єкта на об'єкт, у визначенні відхилень від встановлених контрольних показників і їх оцінці [2].

У наукових працях вітчизняних вчених досліджуються еволюція формування двох взаємопов'язаних дефініцій «контроль» і «фінансовий контроль». Розглянемо кожну дефініцію.

Контроль як функція управління органів влади є засобом підтримки правопорядку в усіх сферах суспільного виробництва. У наукових дослідженнях дефініція «контроль» розглядається, з одного боку як специфічна публічно-правова форма діяльності державних органів, а з другого, як організаційно-правовий спосіб забезпечення ефективного використання ресурсів. При цьому слід підкреслити, що країна не може нормально функціонувати і розвиватись без чітко організованої системи контролю за виробництвом, розподілом і перерозподілом суспільного продукту та іншими сферами суспільного життя в державі.

Категорія «контроль» є історичною категорією, її виникнення пов'язане із суспільним процесом праці, сама природа якого зумовлює необхідність управління, яке встановлює узгодженість між індивідуальними роботами і виконує загальні функції. У XVIII ст. А. Файоль обґрунтував необхідність контролю у процесі управління і надав тлумачення цій категорії «... контроль полягає в тому, щоб перевірити чи все виконується відповідно до затверджених планів, розроблених інструкцій та встановлених принципів. Його ціль – виявити слабкі місця та помилки, своєчасно виправити їх та не допустити повторень. Контролюється все: предмети, люди, дії» [3].

Слід відмітити, що слово «контроль» походить від французького «controle» і означає «перевірка». При цьому, французьке controle (count + role) утворилося від латинського префікса contra, що означає протидія, і слова role, яке означає виконання якоїсь дії.

Дефініція «контроль» має неоднозначне трактування, яке охоплює собою багато функцій і визначень, а також різні види і форми. Вітчизняні фахівці сучасної політичної економії наголошують, що однією з основних

функцій фінансів є контрольна, яка полягає у контролі за розподілом ВВП у відповідні фонди грошових засобів суб'єктів господарювання й держави та використанням їх за цільовим призначенням. Що дозволяє оцінити стан економіки держави та ефективність використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Прасюк В.М визначає, що «..контроль можна тлумачити як перевірку, а також спостереження з метою протистояння чомусь небажаному для виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки» [4].

У українській мові слово «контроль» вживається в таких значеннях: перевірка, облік діяльності когось, чогось, нагляд за кимось, чимось; організація, що здійснює контроль за кимось, чимось або перевіряє когось та щось. З етимологічного погляду контроль – це порівняння (зіставлення чи протиставлення) кількох тверджень. На думку багатьох науковців під контролем необхідно розуміти перевірку та нагляд за дотриманням і виконанням нормативно встановлених завдань, обов'язків, планів і рішень, тобто оцінку фактичного стану підконтрольного об'єкта.

Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», визначає сутність державного контролю як діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийняттого рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища [5].

У наукових дослідженнях проблематики фінансового контролю в Україні відсутній єдиний підхід до визначення сутності фінансового контролю, його структури, принципів, функцій та особливостей.

Розглянемо деякі з них. Обґрунтовано дослідження сутності фінансового контролю, його правових засад організації та видів надається у монографії Л. А. Савченко, у якій зокрема розглядається господарська діяльність як об'єкт фінансового контролю [6].

Державний фінансовий контроль як систему безупинних контрольних дій за функціонуванням об'єктів управління досліджує Н. П. Владімірова [7, с. 43]. Г. Бовсуновська [8], М. Коніна [9] розглядають фінансовий контроль як функцію управління фінансами. О. М. Петрук, Н. Г. Виговська [10] досліджують фінансовий контроль з точки зору синергетичного підходу. В. М. Прасюк стверджує, що сутність фінансового контролю розкривається у взаємозв'язку зі сферою застосування й сферою функціонування фінансів [4].

На нашу, думку фінансовий контроль являє собою державну діяльність у сфері фінансів, яка спрямована на економічні відносини між суб'єктами господарювання економіки країни, регіону, організації. При цьому фінансовий контроль, слід розглядати як систему, який характерні наступні властивості: цілісність, цілеспрямованість, динамічність, багатовекторність, самоорганізація, ієрархічність тощо.

Слід підкреслити, що фінансовий контроль сьогодні спрямовано на охоплення найбільш ризикових сфер діяльності підприємств, установ і організацій та контроль значних фінансових потоків, для забезпечення стійкості фінансової системи країни.

Розглянемо динаміку заходів державного фінансового контролю за період з 2020 –2022 рр.

Згідно зі Звітом про результати діяльності Державної аудиторської служби України, її міжрегіональних територіальних органів під час проведення ревізій і перевірок у 2020 р. охоплювалось контролем 6132 підприємства, установи і організації, у 2022 році кількість підприємств,

установ та організацій охоплених контролем зроста на 952 об'єкта і становила 12991 об'єкт (рис. 1).

Результативність роботи державних аудиторів характеризується показником кількості підприємств, установ і організацій, в яких виявлено фінансові порушення, так у 2022 р. органами ДАС було виявлено фінансові порушення на 6543 підприємствах, організаціях та установах, що 511 більше ніж у 2021р. Як свідчать дані рисунку 1 динаміка кількості контрольних заходів, які були вжиті Державною аудиторською службою у 2020-2022 роках з кожним роком зростає що, свідчить про ефективність її роботи.

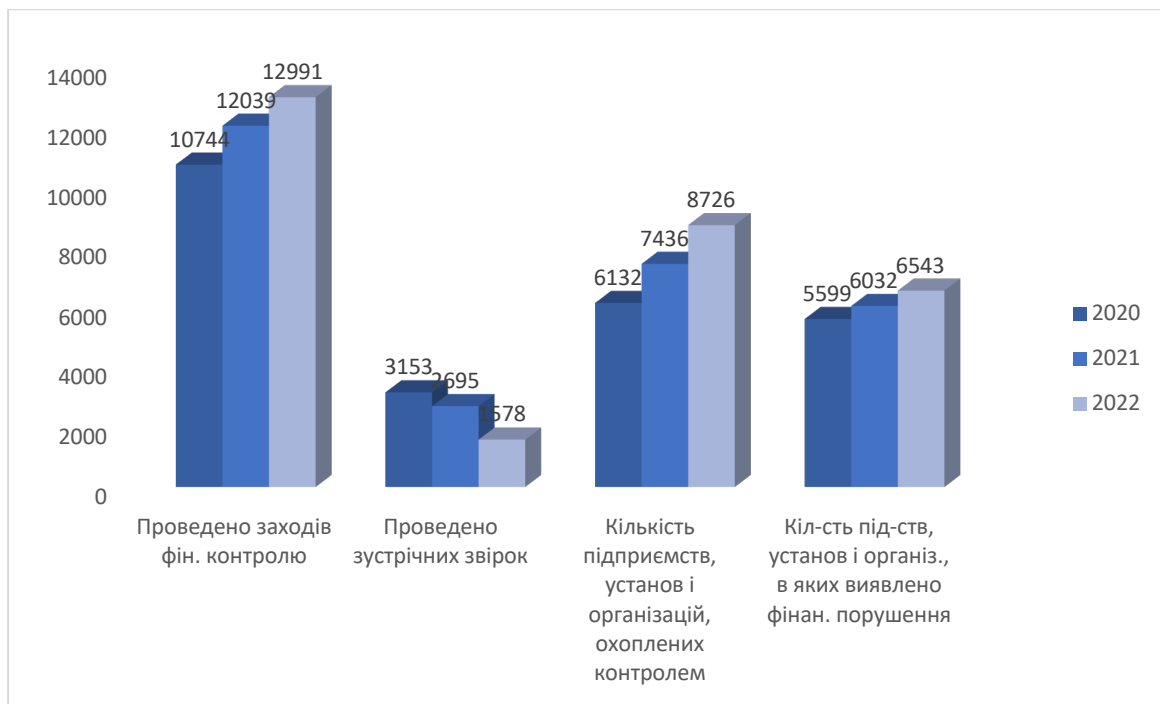

Рис. 1. Обсяги охоплення контролем фінансових та матеріальних ресурсів у 2020-2022 роках органами ДАС

Джерело: [11; 12; 13]

Ефективність фінансового контролю характеризується також показниками виявлених порушень законодавства, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів. Як видно з рисунку 2 загальна сума виявлених органами ДАС, порушень законодавства що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів за 2020-2022рр. має тенденцію до

зниження, так у 2022 р. цей показник склав 99,8 млрд грн у 2019р – 154,4 млрд грн тобто знизився на 54, 6 млрд грн.

Нецільові витрати державних ресурсів, у 2021р. складали 1,746 млрд грн у 2022 р. – 284 млн грн, зменшення склало 1,8 млрд грн ще є позитивним. За результатами проведених державних фінансових аудитів органами Держаудитслужби у 2022 р. надано 1615 пропозицій, з яких 1258 (або майже 77,8%) враховуються та приймаються управлінськими рішеннями [13]. Цей факт свідчить про наявність позитивних процесів у оптимізації використання фінансових ресурсів, що сприяє посиленню ролі фінансового контролю.

Аналіз результатів діяльності Державної аудиторської служби України за 2020-2022 рр. демонструють позитивну динаміку на шляху вдосконалення заходів фінансового контролю, в тому числі контролю за діяльністю суб'єктів господарювання в Україні.

Загалом за результатами ревізій та перевірок державними фінансовими аудитами у 2022 р. виявлено неефективних управлінських дій (рішень) або ризикових операцій, що призвели до упущених доходів або непродуктивних/зайвих витрат на загальну суму майже 56,8 млрд грн.

Успішність протидії фінансовим порушенням, зокрема, залежить від підвищення результативності фінансового контролю.

Важливою умовою ефективності фінансового контролю є підвищення рівня транспарентності та прозорості у діяльності публічних органів, що здійснюють контроль за управлінням фінансами. Також важливою умовою підвищення ефективності фінансового контролю є впровадження сучасних ІТ-рішень в діяльність органів державного фінансового контролю для створення умов ефективного виконання ними завдань та функцій та ідентифікації, аналізу та оцінки ризиків діяльності публічних органів, зокрема високоризикових операцій публічних органів.

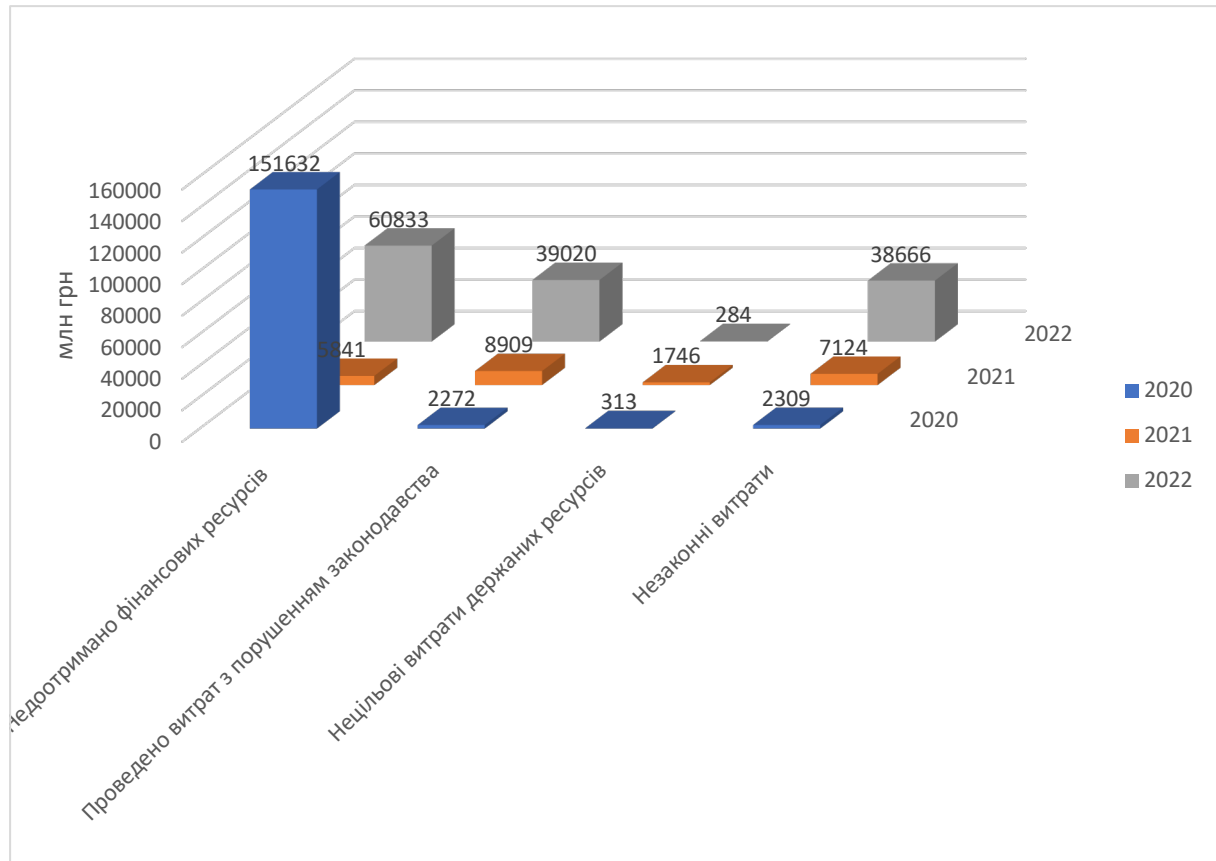

Рис. 2. Динаміка виявлених органами ДАС порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів за 2020 - 2022 рр.

Джерело: [11; 12; 13]

Крім того, діджіталізація процесів діяльності органів державного фінансового контролю дозволить моніторити у режимі реального часу контроль за фінансовими і матеріальними ресурсами держави, що зменшить кількість правопорушення у цій сфері. Це сприятиме ефективному державному управлінню шляхом посилення державного фінансового контролю за найбільш ризиковими сферами.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Досліджено концептуальні підходи до визначення фінансового контролю та наведено авторське визначення дефініції «фінансовий контроль», з'ясовано ознаки фінансового контролю, визначено умови підвищення ефективності контрольних заходів органів фінансового контролю.

Література

1. Смітюх І. Особливості перевірок під час воєнного стану. *Податкові питання сучасності*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/214598_osoblivost-provedennya-erevrok-pd-chas-vonnogo-stanu
2. Якимчук І. М. Державний фінансовий контроль в Україні та перспективні напрями його вдосконалення. *Економіка і держава*. Київ, 2021. № 7. С. 34-39.
3. Крейнер С. Ключевые идеи менеджмента. Мыслители, которые изменили мир менеджмента. Москва : ИНФРА-М, 2002. 347 с.
4. Прасюк В. М. Адміністративно-правове регулювання державного фінансового контролю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2020. 227 с.
5. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/877-16> (дата звернення: 05.02.2023).
6. Савченко Л. А. Фінансово-контрольне право: становлення та розвиток. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 400 с.
7. Владімірова Н. П. Сутність державного фінансового контролю. Сучасні проблеми фінансового моніторингу : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. : 10 квітня 2015 р. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. С. 40–44.
8. Бовсуновська Г.С. Розвиток ринку автотранспортного страхування України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Дніпропетровськ, 2015. 222 с.
9. Коніна М., Кетінг О. Основні проблеми та напрями удосконалення фінансового контролю та аудиту. *Економіка і управління в умовах*

глобалізації: матеріали IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф : 21 трав.
Кривий Ріг : ДонНУЕТ. 2015. С. 173–175.

10. Петрук О.М., Виговська Н.Г. Обґрунтування синергетичного підходу у дослідженні фінансового контролю. Електронний журнал. *Облік і фінанси: освітній портал*. 2023. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/obgruntuvannya-sinergetichnogo-pidhodu-u-doslidzhenni-finansovogo-kontrolyu.html>
11. Результати діяльності Державної аудиторської служби за січень-грудень 2020 р. // Державна аудиторська служба України: офіц. сайт. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/71>
12. Результати діяльності Державної аудиторської служби за січень – грудень 2021 р. // Державна аудиторська служба України : офіц. сайт. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1985>
13. Результати діяльності Державної аудиторської служби за січень – грудень 2022 р. // Державна аудиторська служба України: офіц. сайт. URL.: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2652>
14. Андрущенко Г. С., Коваленко А. А., Савченко Л. А. Фінансово-контрольне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер. 2021. 318 с.

References

1. Smitiukh I. Osoblyvosti perevirok pid chas voiennoho stanu. Podatkovi pytannia suchasnosti. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/214598_osoblivost-provedennya-erevrok-pd-chas-vonnogo-stanu
2. Iakymchuk I. M. Derzhavnyi finansovy kontrol v Ukraini ta perspektyvni napriamy yoho vdoskonalennia. *Ekonomika i derzhava*. Kyiv, 2021. № 7. S. 34-39.
3. Kreyner S. Klyuchevye idei menedzhmenta. Mysliteli, kotorye izmenili mir menedzhmenta. Moskva : INFRA-M, 2002. 347 s.

4. Prasiuk V. M. Administratyvno-pravove rehuliuвання derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Zaporizhzhia, 2020. 227 s.
5. Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 05.04.2007 № 877-V // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/877-16> (data zvernennia: 05.02.2023).
6. Savchenko L. A. Finansovo-kontrolne pravo: stanovlennia ta rozvytok. Kyiv : Yurinkom Inter, 2017. 400 s.
7. Vladimirova N. P. Sutnist derzhavnoho finansovoho kontroliu. Suchasni problemy finansovoho monitorynhu : zb. materialiv IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. : 10 kvitnia 2015 r. Kharkiv : KhNEU im. S. Kuznetsia, 2015. S. 40–44.
8. Bovsunovska H.S. Rozvytok rynku avtotransportnoho strakhuvannia Ukrainy: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08. Dnipropetrovsk, 2015. 222 s.
9. Konina M., Kietinh O. Osnovni problemy ta napriamy udoskonalennia finansovoho kontroliu ta audytu. Ekonomika i upravlinnia v umovakh hlobalizatsii: materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf : 21 trav. Kryvyi Rih : DonNUET. 2015. S. 173–175.
10. Petruk O.M., Vyhovska N.H. Obgruntuvannia synerhetychnoho pidkhodu u doslidzhenni finansovoho kontroliu. Elektronnyi zhurnal. Oblik i finansy: osvittii portal. 2023. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/obgruntuvannya-sinergetichnogo-pidkhodu-u-doslidzhenni-finansovogo-kontrolyu.html>
11. Rezultaty diialnosti Derzhavnoi audytorskoï sluzhby za sichen- hruden 2020 r. // Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy: ofits. sait. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/71>
12. Rezultaty diialnosti Derzhavnoi audytorskoï sluzhby za sichen – hruden 2021 r. // Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy : ofits. sait. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1985>

13. Rezultaty diialnosti Derzhavnoi audytorskoi sluzhby za sichen –hruden 2022 r. // Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy: ofits. sait. URL.: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2652>
14. Andrushchenko H. S., Kovalenko A. A., Savchenko L. A. Finansovo-kontrolne pravo : navch. posib. Kyiv : Yurinkom Inter. 2021. 318 s.